

Slavonska plemićka baština u kontekstu europskih integracija

Najcer-Sabljak, Jasminka

Source / Izvornik: **Zbornik III. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2013, 157 - 162**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:906579>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-16**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Slavonska plemićka baština u kontekstu europskih integracija

U Galeriji likovnih umjetnosti u Osijeku čuva se i istražuje likovna baština europskog plemstva, dijelovi nekadašnjih bogatih umjetničkih zbirki, stranih i domaćih velikaških obitelji koje su živjele i djelovale od početka 18. do sredine 20. stoljeća na prostorima Slavonije i Srijema. Riječ je o talijanskim, austrijskim, njemačkim, mađarskim ili slavonskim plemićkim obiteljima koje su svoj ugled temeljile na političkoj, gospodarskoj ili pak crkvenoj moći i utjecaju u Habsburškom Carstvu. Njihov dolazak na prostor današnje istočne Slavonije i Srijema vezan je uz uzmak Osmanskog Carstva prema istoku i stvaranje slobodnog teritorija koji je zahtijevao integraciju u monarhijski sustav i cjelokupnu obnovu.

Gospodarske, političke i društvene reforme sa zapada nošene su snažnim monarsima Leopoldom I., Karlom VI. i Marijom Terezijom te plemstvom. Važnu ulogu u njima imali su papa i crkva (osobito franjevci i isusovci), nositelji katoličke obnove novooslobođenog teritorija u duhu baroka.

Za vojne zasluge u ratovima s Osmanlijama, za dvorsku ili namjesničku službu ili pak političku podršku habsburškoj kući u ratu za prijestolje s drugim dinastima, strano i domaće plemstvo dobivalo je veleposjede nanizane jedan do drugog teritorijalno od Dunava do Save te od Virovitice do Zemuna. Riječ je o velikom broju stranih i domaćih obitelji od kojih se svojim likovnim ostavštinama osobito ističu talijanski knezovi Odescalchi, njemački grofovi Eltz, austrijski baruni Hillebrand-Prandau, njemački grofovi Normann-Ehrenfels te slavonski grofovi Pejačević. Ove istaknute magnatske obitelji odigrale su važnu ulogu na gospodarskom, političkom i kulturnom planu Slavonije, gdje su imali dvorce, ljetnikovce, kurije, kapele i mauzoleje na svojim posjedima u Iloku, Vukovaru, Valpovu, Virovitici, Našicama, Retfali, Podgoraču, Rumi...

Istraživanja likovne ostavštine plemićkih obitelji započelo je prije osam godina istraživanjem građe grofovske obitelji Pejačević u osječkoj Galeriji likovnih umjetnosti.¹ Interes se potom proširio na istraživanje ostavština ostalih velikaških obitelji čija likovna djela predstavljaju najbrojniji i najvrjedniji dio galerijskog fundusa. Brojnost i kvaliteta bili su dovoljan razlog za istraživanje i grupiranja materijala po izvoru plemićkih umjetničkih zbirki. Istraživana građa iz galerijskih zbirki zahtijevala je povezivanje s njezinim ostatkom razasutim po hrvatskim muzejima i državnim institucijama.²

Umjetnička djela iz plemićkih zbirki istraživana su pojedinačno u sklopu slikarskih umjetničkih monografija ili člana-

ka o stilskim pravcima (O. Švajcer,³ B. Balen⁴). Razlog tome su političke prilike i marginalizacija teme kroz pedesetak godina, što je dovelo i do *damnatio memoriae* plemićkih ostavština i njihovih likovnih zbirki. Stoga je bogata i brojna umjetnička građa u muzejskim institucijama ostala neidentificirana, nevalorizirana, bez adrese izvorišta za koje je nabavljena, odnosno nije sagledana kao cjelina zbirke plemićkog podrijetla iz nekog od vlastelinskih dvoraca u Slavoniji.

Istraživanje i detektiranje likovne građe dovelo je do povezivanja dvadesetak različitih hrvatskih kulturnih ustanova, muzeja i galerija (Galerije likovnih umjetnosti, Osijek, Zavičajnog muzeja Našice, Muzeja Slavonije, Osijek, Gradskih muzeja Vukovar i Virovitica, Muzeja Valpovštine, Muzeja grada Iloka te zagrebačkih ustanova Muzeja za umjetnost i obrt, Strossmayerove galerije, Kabineta grafike HAZU, Hrvatskoga povijesnog muzeja i Moderne galerije), arhiva (Državnih arhiva u Zagrebu i Osijeku), Hrvatskoga restoratorskog zavoda u Zagrebu i Osijeku te suradnje s Ministarstvom kulture Republike Hrvatske kao krovnom državnim kulturnom institucijom. Uvidom u njihovu građu te povezivanjem znanja i iskustva različitih stručnjaka, rad na izvornim dokumentima rezultirao je okupljanjem i identificiranjem sačuvane likovne građe pojedinih vlastelinskih obitelji, što u daljnjim koracima omogućava njezino izložbeno prezentiranje.

Predstavljanje građe i povijesti obitelji u nacionalnim kulturnim ustanovama djelomično je ostvarivo u segmentu državnog financiranja, no izazov je prilika za povezivanjem sa stranim kulturnim institucijama i predstavljanje povijesti obitelji i njihovih umjetnina u kontekstu europskog naslijeđa u kojem se može potražiti pomoć i drugih većih izvora financiranja kao što su fondovi za kulturu EU.

Ideja je Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku istražiti, valorizirati i objaviti svu likovnu građu slavonskih velikaških obitelji u jednom velikom međunarodnom i višegodišnjem projektu nazvanom *Skriveno blago europskog plemstva*. Svaka će obitelj imati svoju izvedenicu u posebnom, samostalnom segmentu ovog megaprojekta, od kojih je u fazi realizacije projekt *Likovna ostavština obitelji Pejačević*.

Likovna ostavština obitelji Pejačević

Obitelj Pejačević odigrala je važnu ulogu na gospodarskom, političkom i kulturnom planu istočne Hrvatske gdje je imala najveći dio svojih posjeda te na širem europskom prostoru (tadašnjeg Austrijskog Carstva, odnosno Austro-Ugarske Monarhije). Na tim prostorima imala je razgranatu mrežu posjeda, političkih i društvenih funkcija i ženidbenih veza. Dolazak ove plemićke obitelji početkom 18. stoljeća na teritorij Slavonije vezan je uz njihovu prvu postojbinu, mjesto Čiprovci u Bugarskoj, odakle Pejačevići, zajedno s još nekoliko uglednih obitelji koje će kasnije odigrati značajnu ulogu u hrvatskoj povijesti, poput Adamovića Čepinskih, odlaze na zapad u iseljeničkom valu nakon neuspjelog tzv. Čiprovačkog ustanka 1688. godine.

Pejačevići postaju vlasnici velikih imanja na prostorima današnje Hrvatske i Srbije: Orahovica, Feričanci, Mitrovica (kasnije Ruma), Virovitica, Našice, Podgorač, Retfala kod Osijeka te brojnih nekretnina i posjeda u današnjoj Mađarskoj (Budimpešta, Šopron, Zalabér...). Od carice Marije Terezije dobivaju grofovsku titulu s pridjevom »virovitički« koju nose sve do danas.⁵ Obitelj se kroz svoju daljnju povijest u 19. stoljeću politički i društveno veže uz ugarske plemićke obitelji (Dory de Jobahaza, Erdödy, Esterházy, Batthyány, Vay de Vaya, Benitzky...), njemačke (Eltz...), austrijske (Hillebrand von Prandau, Althan...), šleske (Schaffgotsch...), španjolske (Sanchez de Ortigosa y Ciefuentes...) te one hrvatskog podrijetla (Jankoviće, Kegleviće, Adamoviće...).

Od tri obiteljske loze (budimska, rumsko-retfalačka, virovitičko-našička), koje su se formirale krajem 18. stoljeća, do danas je ostala živuća našička grana, čiji su se potomci do sredine 20. stoljeća zadržali u Našicama. Stoga je najveći dio umjetničke građe nakon Drugoga svjetskog rata došao iz našičkog dvorca bilo poklonom obitelji, bilo radom Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina (KOMZA) (sl. 1).

Velik broj umjetnina (do sada identificiranih oko 130) iz obiteljske ostavštine je austrijske i mađarske provenijencije. Većim dijelom to su umjetnička djela tzv. importa, naručena i kupljena u kulturnim centrima Austro-Ugarske Monarhije, u Beču i Budimpešti, od tadašnjih priznatih umjetnika za rezidencije u Hrvatskoj. Riječ je o iznimno vrijednim djelima 18. i 19. stoljeća koja nose barokna, kasnobarokna, klasiistička, bidermajerska, romantičarska stilska obilježja.

Mahom je riječ o portretima članova obitelji u dopojasnom prikazu, ali zastupljeno je i nekoliko monumentalnih portreta – u tričetvrt ili cijeloj figuri – s prikazom hrvatskih banova Ladislava (1824. – 1901.) i Teodora (1855. – 1928.) u magnatskoj ugarskoj odori (sl. 2). Pojavljuje se nekoliko pejzažnih prikaza, alegorija, potom mrtvih priroda te nekoliko slika sakralne tematike. Tridesetak grafičkih listova govori nam o zastupljenosti reproduktivnih tehnika u plemićkih obiteljskim zbirkama.

Riječ je o slikarskim djelima J. G. Weickerta, J. M. Millitza, J. F. Liedera, J. Endera, C. Rahla, J. Hofmanna, J. Lauera, A. Hanscha, T. Móra, F. Pitnera, A. Giergla, M. Kovacs, J. F. Mücke... (sl. 3 i 4). Pojavom domaćih umjetnika narudžbe se usmjeravaju prema najvažnijim imenima hrvatske umjet-

nosti kraja 19. i prve polovine 20. stoljeća: M. C. Crnčiću, V. Bukovcu, N. Rojc, Lj. Babiću, S. Verešu, D. Markoviću (sl. 5).

Stručnom i znanstvenom obradom umjetničkih djela, njihovom pravilnom datacijom, atribucijom, identifikacijom i valorizacijom te restauracijom vremenom oštećene građe postavljen je okvir izložbe umjetničkih djela iz ostavštine obitelji Pejačević koja prati povijest obitelji, njihove umjetničke narudžbe, kolekcionarske i mecenatske sklonosti te afinitete na području likovne kulture. Likovna ostavština obitelji Pejačević paradigmatički je slučaj kulturne baštine koja prelazi granice naroda i država i zahtijeva interdisciplinarnu i međunarodnu suradnju na istraživanju i prezentaciji građe, stoga je izazov napraviti projekt koji će povezati i okupiti važne institucije iz nekoliko europskih država. Temeljni je cilj prezentacija bogatoga kulturnog naslijeđa u obliku izložbe *Likovne baštine obitelji Pejačević* u nekoliko domaćih muzeja i galerija te u Bugarskoj (Nacionalni povijesni muzej), Rumi u Srbiji (Zavičajni muzej Ruma), Šopronu (Muzej Storno), a možda i u Budimpešti. Uz izložbu su predviđeni brojni dodatni kulturni sadržaji u svim ovim sredinama.

Projekt bi organizacijski i financijski vodila osječka Galerija likovnih umjetnosti u suradnji s nekoliko domaćih i stranih partnera te uz savjetodavnu pomoć Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Ovaj će projekt biti apliciran za financiranje u programu Europske unije za kulturu »Kultura 2007. – 2013.« kojemu je cilj unapređenje zajedničkoga europskog kulturnog prostora. Savjetodavno tijelo za sve kulturne programe u svim europskim državama je »European cultural contact point« – tzv. kulturna kontaktna točka koja pomaže u pripremanju, realizaciji i evaluiranju kulturnih europskih projekata. U Ministarstvu kulture Republike Hrvatske veliku smo savjetodavnu pomoć dobili od djelatnica Odjela za kulturnu kontaktnu točku Križane Brkić i Anje Jelavić.

Usporedno s realizacijom prvog od projekata likovne ostavštine europskog plemstva u Hrvatskoj (baština grofova Pejačević), istražuje se bogato kulturno naslijeđe ostalih slavonskih plemićkih obitelji.

Obitelj Eltz pripada njemačkom praplemstvu viteškog podrijetla iz 12. stoljeća te je svojevremeno bila jedna od najutjecajnijih obitelji Svetog Rimskog Carstva. Potječe iz stoljetnog zamka Burg Eltz u današnjoj pokrajini Rheinland-Pfalz u Njemačkoj. Na području Rheinlanda imali su tijekom povijesti i danas svoje razmjerno male razasute posjede oko Mainza i Trier, Eltville i Aschaffenburg kao posjed nadbiskupa Mainza. Tijekom povijesti članovi obitelji dostižu visokopozicionirane crkvene, vojne i političke funkcije, a kao najistaknutiji članovi i utemeljitelji obiteljskog ugleda i bogatstva te vlasnici vukovarskog vlastelinstva ističu se nadbiskup i knez izbornik Mainza, Philipp Karl grof Eltz (1665. – 1743.) te njegovi nećaci Anselm Casimir (1709. – 1778) i njegov brat, poznati kolekcionar umjetnina Hugo Franz Karl Eltz (1701. – 1779)⁶ (sl. 6).

Obiteljska likovna ostavština iz vukovarskog dvorca, njihove rezidencije tijekom 19. i prve polovine 20. stoljeća, nalazi se danas u brojnim ustanovama i izvan dosega stručnog istraživanja. No djelomično je sabrana i predstavlja pri-

mjer visokokvalitetnog importa europskog (nizozemskog, flamanskog, talijanskog, njemačkog) slikarstva, grafičke produkcije i kiparstva od ukupno tristotinjak djela (sl. 7). Izuzetno vrijedno, izazovno te zanimljivo bilo bi predstaviti cjelovitu grofovsku baštinu u Hrvatskoj i povezati je s gradovima i muzejskim ustanovama u Burgu Eltz (vrlo posjećenom srednjovjekovnom zamku u kojem se nalazi obiteljska zbirka umjetničkog obrta i umjetnosti), Aschaffenburgu (dvorac Johannsburg) i Mainzu (Landesmuseum) u Njemačkoj.

Vrlo sličan projekt planira se napraviti s malobrojnomo likovnom ostavštinom rimskih knezova Odescalchi koja je ostala sačuvana u njihovu iločkom dvorcu, a danas je predstavljena u novoobnovljenom stalnom postavu Muzeja grada Iloka (sl. 8).

Kneževska obitelji Odescalchi ugledna je talijanska obitelj koja je dala crkvene visokodostojanstvenike i najznačajnijeg papu 17. stoljeća Inocenta XI. (1611. – 1689.) te njegova nećaka, vrlo utjecajnog i moćnog kneza Livija I. (1652. – 1713.). Odigrala je važnu ulogu u formiranju povijesti ne samo Italije, već i Europe, podupirući novčano borbu protiv Osmanlija za koju je bila bogato nagrađena značajnim vlastelinstvom na istoku Hrvatske.⁷

Dijelove svoje svjetski vrijedne umjetničke zbirke izlagali su i u svom iločkom dvorcu, koji je okupljao za ove prostore raritetne predmete rimsko-antičke tradicije uz tipične primjerke djela nastalih pod srednjoeuropsko-habsburškim utjecajem. Neizvjesna sudbina na kraju onodobnog kršćanskog svijeta, daleko od obiteljske rezidencije, na obali Dunava, utjecala je na nemogućnost bolje skrbi za dvorac i njegov bogat inventar. Splet povijesnih okolnosti utjecao je na širenje likovne građe u nepoznatim pravcima i nemogućnost njezina ponovnog okupljanja, stoga je bogata likovna baština obitelji Odescalchi u Iloku ostala smo u tragovima, brojčano svedena na dvadesetak likovnih djela. No bez obzira na malobrojnost ostavštine rimskih kneževa, dva poprsja rimskog baroka, najznačajnijih članova i utemeljitelja obitelji Inocenta XI. i Livija I. Odescalchija, pripadaju svojom kvalitetom u svjetsku umjetničku baštinu koja Ilok svrstava u najviši rang hrvatske i europske povijesti umjetnosti. Stoga je neizmerno važno kontekstualizirati nastanak tih umjetničkih djela i povezati ih s njihovom matičnom zemljom i kulturnim institucijama (npr. Palazzo Odescalchi u Rimu, dvorac Bracciano).

Posebnu važnost istraživanje likovne baštine obitelji Eltz i Odescalchi ima u okviru nedavno otvorenoga stalnog postava iločkog muzeja te sadašnjih napora oko otvorenja novog postava vukovarskog muzeja, u sklopu velikog projekta Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Razvojne banke

Vijeća Europe *Istraživanje, obnova i revitalizacija kulturne baštine Ilok–Vukovar–Vučedol*.

Na ovim se prostorima ističe i obitelj austrijskih baruna Hilleprand von Prandaua koja je, nošena političkom i gospodarskom moći habsburških monarha, krajem 18. stoljeća dobila veliki valpovački posjed uz rijeku Dravu. Pojedini članovi obitelji, barun Petar (1676. – 1767.), njegov sin Ignac (1749. – 1816.) te unuk Gustav (1807. – 1885.) daju znatan doprinos u kulturi, prosvjeti, umjetnosti, potom gospodarstvu, urbanizaciji i školstvu.⁸ U drugoj polovini 19. stoljeća ženidbom se vežu za njemačku grofovsku obitelj iz Württemberga podrijetlom iz Pomeranije, Normann-Ehrensfels. Philipp Christian grof Normann (1756. – 1817.) političkim angažmanom i sposobnošću praktično utemeljuje kraljevstvo i moderan Württemberg. Njegov sin, generalmajor Carl grof Normann (1784. – 1822.) borio se za oslobođenje Grčke od osmanske vlasti, gdje je i umro te postao vojni heroj; značajan je predstavnik europskog duha filohelenizma u prvim desetljećima 19. stoljeća.⁹ Ova obitelj kupuje u Austriji i dvorac Rothenturn te do sredine 20. stoljeća živi na relaciji Valpovo – Rothenturn.

Iz velebnoga valpovačkog dvorca ostala je sačuvana gotova sva umjetnička ostavština, danas pohranjena u Galeriji likovnih umjetnosti u Osijeku i Muzeju Valpovštine. Riječ je o dvjestotinjak djela visoke umjetničke kvalitete od početka 18. do polovine 20. stoljeća (sl. 9). Objedinjavanjem materijala i njegovom valorizacijom postavlja se temelj vrlo vrijedne izložbe, protkane bogatom prošlošću obitelji, koja bi kulturnim vezama koje su sezale do važnih njemačkih, austrijskih (dvorac Rothenturn) i grčkih lokaliteta i institucija mogla prerasti u vrijedan projekt europskoga karaktera (sl. 10).

Upravo ovakvi međunarodni izložbeni i kulturni programi ispunjavaju tri važna prioriteta europskih kulturnih projekata: promicanje transnacionalne mobilnosti djelatnika u kulturi, umjetničkih djela i međukulturnog dijaloga.

Međunarodna suradnja unaprijedila bi i intenzivirala rad muzejsko-galerijskih i srodnih institucija na istraživanju, zaštiti i prezentiranju zajedničke likovne baštine te potakla i unaprijedila kulturnu suradnju svih suradnika i partnera projekata.

Ovakvi projekti vežu Hrvatsku sa susjednim državama u jedinstven sustav europskih kulturnih integracija te dokazuju da je ona tijekom 18., 19. i prve polovine 20. stoljeća bila dio srednjoeuropskog prostora u kojem plemstvo svojim međunarodnim vezama i statusom unosi djela visoke kvalitete koja su danas neodvojivi dio hrvatske, ali i europske likovne baštine.

Bilješke

1
JASMINKA NAJČER SABLJAK, Likovna baština obitelji Pejačević iz Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku, neobjavljeni magistarski rad, 2007.

2
JASMINKA NAJČER SABLJAK, Likovna ostavština velikaških obitelji, u: *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije*, II, katalog izložbe, (ur.) Vesna Kusin, Branka Šulc, Zagreb, 2009., 465–469.

3
OTO ŠVAJČER, Domaći i strani slikari 18. i 19. stoljeća u Galeriji likovnih umjetnosti Osijek, 1987. – 1988.; OTO ŠVAJČER, O nekim slikarima baroka, rokoka i klasicizma i njihovim djelima u Galeriji likovnih umjetnosti u Osijeku, u: *Monografija-zbornik Galerije likovnih umjetnosti, Osijek*, (ur.) Predrag Goll, Osijek, 1987.

4
BRANKA BALEN, Josip Franjo Mücke 1821. – 1883., Osijek, 2000.

5
SILVIJA LUČEVNJAČ, Obitelj Pejačević i Virovitica, u: *725 godina Franjevaca u Virovitici*, (ur.) Julije Martinčić i dr., Virovitica, 2005., 119–139.

6
FRIEDRICH WILHELM ROTH, Geschichte der Herren und Grafen zu Eltz, Mainz, 1889./1890.; UTE RITZENHOFEN, Eltz Castle, Berlin, 2005.

7
MATO BATOROVIĆ, Iločko vlastelinstvo od 18. do sredine 20. stoljeća, u: *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 5 (1999.).

8
VILKO ČURŽIK, Valpovština kroz stoljeća, Valpovo, 1994.

9
EMIL FREIHERR VON NORMANN, Geschichte der Gesamtfamilie von Normann, Ulm, 1894.

1. Johann Gottlieb Friedrich Lieder, *Obitelj Pejačević u perivoju virovitičkog dvorca*, 1811. (Galerija likovnih umjetnosti, Osijek)

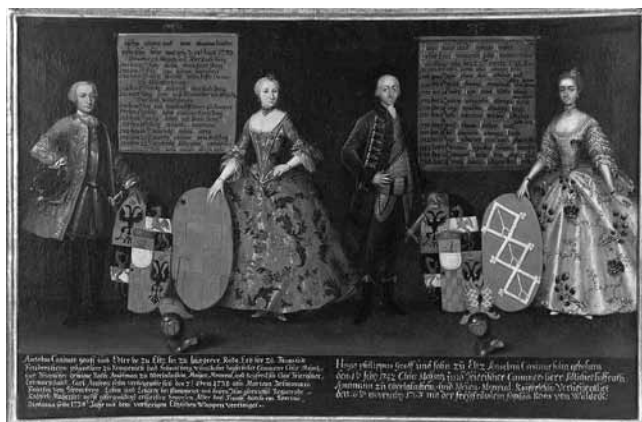
2. Vlaho Bukovac, *Teodor Pejačević*, 1903. (Galerija likovnih umjetnosti, Osijek)

3. Johann Georg Weikert, *Marija Eleonora Pejačević rođ. Erdödy*, 1789. (Galerija likovnih umjetnosti, Osijek)

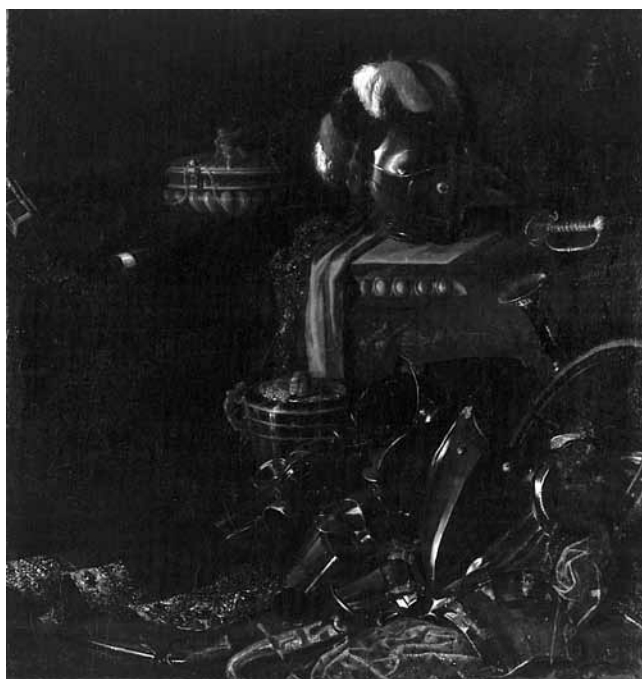
5. Menci Clement Crmčić, *Bura na moru*, 1908. – 1910. (Galerija likovnih umjetnosti, Osijek)

6. Georg Joseph Melber, *Galerija predaka obitelji Eltz*, posljednja četvrtina 18. stoljeća (Hrvatski povijesni muzej, Zagreb)

4. Carl Rahl, *Rebeka i Eleazar na vrelu*, 1857. (Galerija likovnih umjetnosti, Osijek)

7. Nepoznati nizozemski slikar, *Mrtva priroda s oružjem*, sredina 17. st. (Muzej Slavonije, Osijek)

8. Pierre-Etienne Monnot, *Livio I. knez Odescalchi*, kraj 17. st. (Muzej grada Iloka)

9. Fridrich Amerling, *Alvena grofica Pejačević rođ. barunica Hillebrand-Prandau*, 1852. (Galerija likovnih umjetnosti, Osijek)

10. Bela Csikos Sessia, *Dva graničara*, 1906. (Galerija likovnih umjetnosti, Osijek)